

УДК 340.12 : 351.86

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.10>

ФЕНОМЕН «НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ» ЯК АКСІОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ ЧИННИК У ПРОТИДІЇ ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

Марченко М.А.,
доктор філософії, викладач,
Національна академія Служби безпеки України

Марченко М.А. Феномен «національної гідності» як аксіологічно-правовий чинник у протидії державі-агресору.

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз феномену національної гідності як юридичної категорії, що поєднує антропологічний, аксіологічний і безпековий виміри в рамках військово-політичних реалій існування та розвитку сучасної української державності. В умовах повномасштабної агресії російської федерації особливого значення набуває оновлене осмислення фундаментальної правової категорії гідність не лише як особистісної цінності людини, але й як загальнонаціональної цінності, яка тісно пов'язана із формуванням правосвідомості та стійкості держави. Український досвід показує, що право в умовах екзистенційної боротьби має набувати аксіологічного змісту, в межах чого актуалізується переосмислення правового позитивізму, що зводить право до системи формальних норм, до ціннісного праворозуміння.

У даній статті акцентується увага на тому, що інформаційно-медійний фактор сучасної війни істотно впливає на правосвідомість громадян, а отже вимагає нормативного переосмислення підходів до забезпечення гідності як правової категорії.

Автором доводяться положення про те, що національна гідність є не лише етичним і культурним явищем, але й системоутворюючою засадою функціонування правової системи, без якої неможливе формування цілісної моделі національної безпеки, яка виступає як ціннісний та безпековий орієнтир державно-правової політики, а її зміцнення є ключовою передумовою збереження державної ідентичності. Наукова новизна полягає у запропонованому підході до розуміння національної гідності як елементу правової системи України, здатного інтегрувати духовно-моральні та безпекові засади у єдину аксіологічну модель розвитку держави.

У межах дослідження здійснено порівняльно-правовий аналіз польського законодавства, зокрема положень, що передбачають кримінальну відповідальність за публічну зневагу чи приниження нації. На основі праць окремих представників польської юридичної думки показано, що в Республіці Польща національна гідність розглядається як самостійне правове благо, яке невід'ємно пов'язане із забезпеченням суспільного ладу, історичної пам'яті та моральної єдності держави.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих положень для вдосконалення та формування нових теоретико-безпекових підходів, законодавчих і стратегічних документів у сфері національної безпеки, інформаційної політики та державного управління.

Ключові слова: гідність, національна гідність, правосвідомість, праворозуміння, аксіологічний підхід, національна безпека, інформаційна безпека, інформаційно-медійний фактор.

Marchenko M.A. The phenomenon of “national dignity” as an axiological and legal factor in countering the aggressor state.

The article provides a theoretical and legal analysis of national dignity as a legal category integrating anthropological, axiological, and security dimensions within the military-political realities of modern Ukrainian statehood. Amid the full-scale aggression of the Russian Federation, the renewed understanding of dignity acquires special relevance – not only as a personal value but also as a national one, closely linked to legal consciousness and state resilience. The Ukrainian experience demonstrates that under

existential threat, law must gain axiological content, shifting from the legal positivism toward a value-based concept of law.

The article emphasizes that the informational and media factors of the modern war have a substantial impact on legal consciousness of citizens and, therefore, requires a normative reconsideration of approaches to ensuring dignity as a legal category.

It is argued that national dignity functions both as ethical and system-forming foundation of the legal sphere, essential for building a coherent model of national security and preserving state identity.

The proposed approach interprets national dignity as a structural element of Ukraine's legal system, capable of integrating moral and security principles into a unified axiological framework of state development. Within the framework of the study, a comparative legal analysis of Polish legislation was carried out, in particular of the provisions establishing criminal liability for public contempt or humiliation of the nation. Based on the works of representatives of Polish legal thought, it has been demonstrated that in the Republic of Poland, national dignity is regarded as an independent legal value, inherently linked to the preservation of social order, historical memory, and the moral unity of the state.

The practical significance of the research results lies in the possibility of using the proposed provisions to improve and develop new legislative and strategic documents in the fields of national security, information policy, and public administration.

Key words: dignity, national dignity, legal consciousness, legal understanding, axiological approach, national security, information security, informational and media factor.

Постановка проблеми. В умовах екзистенційної війни за виживання України та її народу, намірах ворога знищити українську державність, її традиції, мову, культуру та історію, в повній мірі актуалізується проблематика переосмислення та вдосконалення тих безпекових підходів та механізмів, на які спирається національна юридична спільнота, зокрема фахові представники органів державної влади у сфері національної безпеки і оборони.

Актуальні тенденції розвитку національної юридичної думки, як у теоретичному, так і в прикладному вимірі, детермінуються об'єктивними правовими реаліями сьогоdnішнього надскладного для України етапу державотворення. В умовах зростання як наявних, так і потенційних загроз такого масштабу та спрямування, постає необхідність переосмислення окремих засадничих уявлень про природні та невід'ємні права людини, а саме - людську гідність, особисту недоторканність і безпеку, зокрема, через призму безпекових теорій.

Необхідність модернізації деяких юридичних підходів до осмислення окремих ключових правових категорій як у теорії держави і права, так і національної безпеки зумовлена практичним досвідом повномасштабної війни, що триває в Україні. Така модернізація має ґрунтуватися на переосмисленні засад державного розвитку в умовах екзистенційної загрози, оскільки сучасна безпекова парадигма повинна включати не лише інституційні та нормативно-правові зміни, а й ідеологічну протидію авторитарним моделям мислення й агресивній антидемократичній ідеології, яку намагається нав'язати держава-агресор.

Саме людська гідність, будучи вихідною категорією правової системи, в умовах війни набуває колективного виміру – форми національної гідності, що постає через призму змін у колективній правосвідомості, та виявляється у готовності народу до протистояння ворогу, стійкості, солідарності та збереження державної ідентичності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває потреба у глибокому дослідженні та вдосконаленні юридичних підходів до тлумачення категорії національної гідності не лише як етичної чи політичної ідеї, а як ціннісно-правового ресурсу, що забезпечує консолідацію суспільства, легітимність державної влади та стійкість національної безпеки.

Метою дослідження є вироблення пропозицій щодо вдосконалення юридичних підходів до тлумачення категорії національної гідності як фундаментального елементу національних інтересів та національної безпеки України в умовах повномасштабної війни для подальшої розробки концептуальних засад її правового забезпечення в контексті протидії зовнішній агресії та збереження державної ідентичності.

Стан опрацювання проблематики. В національній юридичній думці проблематика людської гідності залишається предметом наукової уваги багатьох дослідників із різноманітних правничих і філософських шкіл. Беззаперечно, що категорія гідності посідає центральне місце у філософії

права та конституціоналізмі, про що свідчать праці О.В. Грищук, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, Р.О. Стефанчука та інших фахівців національної юриспруденції.

Разом із тим, більшість досліджень акцентують увагу на індивідуально-антропологічному вимірі гідності, розглядаючи її як особисту цінність і підґрунтя прав людини, що цілком кореспондується із традиційними філософсько-правовими підходами. Водночас варто зазначити, що у правовому дискурсі сьогодення поки що бракує системних праць, що аналізують гідність в умовах надскладних державно-правових реалій, зумовлених повномасштабним вторгненням російської федерації, а саме – через призму безпекових підходів та як стратегічну правову цінність, пов'язану із національною безпекою та національними інтересами. Саме в такому контексті набуває актуальності дослідження національної гідності як ціннісного та стратегічного чинника правової системи, елементу національної безпеки та правового механізму консолідації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечно, що гідність як юридична категорія є досить глибоким та невичерпним явищем за своєю природою, що робить її унікальним елементом для цілісної юридичної картини будь-якої країни, адже вона є вихідним положенням для інших елементів правової системи, у тому числі тих нормативно-правових положень, які гарантують та забезпечують природні права людини [3, с. 12].

Повномасштабна агресія РФ проти України та її народу, використання країною-агресором методів деструктивного інформаційного впливу на суспільну свідомість, систематична дискредитація української держави, мови, культури тощо в повній мірі актуалізують проблематику необхідності вдосконалення механізмів забезпечення людської гідності. Водночас, використання в національній юридичній думці такого терміну, як «національна гідність», у контексті необхідності її захисту від спроб приниження, а також забезпечення поваги до неї актуалізує можливість категоріального порівняльно-правового розгляду вказаного феномену з урахуванням сучасних розумінь людської гідності як принципу права та юридичної категорії [4, с. 176-177].

У вказаному контексті доцільно звернутись до позиції відомого американського вченого Ллойда Ештон Фоллєрса, який у своєму дослідженні «Антропология національной державы» зазначив про те, що найсерйозніші проблеми націй та держав не завжди стосуються політичних, економічних чи оборонних чинників, саме відсутність «нематеріальних та неосяжних національних символів», які сприймаються як критерії істини для громадян, є більшою критичною перешкодою на шляху до побудови успішної нації [6, с. 75-76].

Так, окремі елементи безпекових стратегій та підходів повинні спиратись на національну філософію або ідею, зокрема, концепцію національної гідності, як складову ціннісно-орієнтованої суспільної правосвідомості українського народу в умовах екзистенційного протистояння з РФ та невід'ємної частини національних інтересів, що звичайно повинно мати чітко окреслені юридичні контури та відповідне правове підґрунтя.

Формування ціннісно-орієнтованої правосвідомості забезпечує внутрішню узгодженість між правом, суспільними цінностями та безпековими пріоритетами держави. Саме ця узгодженість створює підґрунтя для стійкості правового порядку та зміцнює довіру між громадянами і державою, що є необхідною умовою ефективної реалізації національних інтересів і забезпечення національної безпеки в умовах зовнішньої агресії.

Відповідно до слушної думки відомого українського вченого та державного діяча Горбуліна Володимира Павловича, у т.зв. «війнах четвертого покоління» вже навчилися протистояти регулярними збройними силами, призначеним для ведення воєн другого і третього поколінь, проте не в повній мірі опанували методологічні підходи у моральному протистоянні, що потребує значно більшого, ніж військової могутності. Здобуття українцями таких нематеріальних благ, як почуття гідності та національної гордості, необхідно конвертувати в успішні стратегії, оскільки від самого початку інспірованої державою-агресором війни Україна має ментальну перевагу, а саме – моральне право [1, с. 75-76].

Наш ворог поряд із застосуванням традиційних військових засобів вдало опанував асиметричні методи воєнної боротьби, які підтримуються систематичним та довготривалим проведенням спеціальних інформаційних операцій та інших заходів інформаційного впливу. Останнє мало неабияке місце напередодні повномасштабного вторгнення, особливо через такі різновиди деструктивної діяльності, як цілеспрямоване функціонування фінансованих проросійських рухів та партій, системне поширення відповідної риторики через для всіх відомі проросійські ЗМІ,

організація наукових форумів та круглих столів, орієнтованих на розповсюдження відповідних наративів тощо.

Із прикрістю слід констатувати, що довготривалий деструктивний інформаційний вплив держави-агресора на українську свідомість, а також відсутність дієвої емпіричної практики протидії такому явищу, нажалі частково, призвела до того, що частина українського населення протягом тривалого часу була об'єктом маніпулятивного впливу, що сприяло зростанню таких напрямів злочинної діяльності, як колабораціонізм та державна зрада, особливо після 24 лютого 2022 р.

В контексті викликів для держав і цивілізацій відомий англійський історик та філософ Арнольд Дж. Тойнбі сформулював теоретичні підходи до відсічі відповідних загроз. Відповідно до думки вченого, початковою точкою генезису оновленої спільноти, а також головним фактором її успіху є адекватна відповідь, знайдена нею на зовнішні виклики, які ставлять під загрозу життя людей. У таких умовах спільнота або мобілізується і знаходить нові стимули для відновлення та на їх основі здобуває конкурентну перевагу над іншими спільнотами або зазнає поразки і зникає з історичного поля [5, с. 145–150].

Вищевказане прямо пропорційно стосується України, яка більше 1300 днів (на момент написання статті) рішуче протистоїть доленосним викликам. Водночас, рішучі спроби держави-агресора інспірувати протистояння всередині країни, зокрема, між окремими верствами населення на тлі т.зв. «втоми від війни» шляхом підбурювання до проявів нетерпимості до внутрішньо переміщених осіб, розпалюванні проблематики мовного чиннику, а також конфліктів між військовими та цивільним населенням може призвести до втрати орієнтирів руху українського суспільства.

У сучасній війні, надважливим компонентом якої є інформаційно-медійний фактор, беруть участь не лише регулярні військові формування але й більша частина громадянського суспільства. Отже, вдало організована з метою протидії агресії інформаційна зброя становить помітну частину загального імунітету нації, що робить її неприступною через ідеологічну міцність [1, с. 111].

На думку автора, одним із елементів національно-інформаційного збройного арсеналу повинна бути така категорія як «національна гідність», особливо в контексті оновлення окремих складових національної філософії та ідеї, конвертованих у відповідні безпеково-правові підходи та механізми.

Порівняльний аналіз конституційного законодавства держав-членів ЄС на предмет забезпечення гідності, зокрема, у Республіці Польща дає підстави стверджувати, що ця категорія розглядається не лише як індивідуальне право людини, а й як фундаментальна цінність державного устрою. Польські законотворці у вступних положеннях до Верховного закону закликають усіх, хто звертається до її норм, піклуватися про збереження природженої людської гідності. Крім цього, згідно зі змістом ст. 30 Конституції природна і невід'ємна гідність людини проголошується джерелом прав і свобод людини і громадянина, а повага до людської гідності та забезпечення її охорони з боку публічної влади визнається обов'язком держави [4, с. 104].

Особливої уваги заслуговують положення ст. 130 Основного Закону Республіки Польща, що регламентують текст президентської присяги, відповідно до змісту якого голова держави урочисто зобов'язується «зберігати гідність Нації» [2, с. 158–160]. Вказане положення демонструє, що в польській правосвідомості категорія «гідність» набуває національного виміру, оскільки вона розглядається як атрибут усієї спільноти, а не лише особи.

У зазначеному контексті доцільно звернутись до позиції відомого польського юриста та науковця Вітольда Кулеша (Witold Stanisław Kulesza; W. Kulesza), який у своїх дослідженнях, присвячених проблематиці людської гідності розрізняє індивідуальну гідність і гідність нації, підкреслюючи, що остання може бути нормативно захищена через кримінальне право як елемент соціальної стабільності й національного правопорядку. У своїй науковій статті «Польська національна гідність в контексті кримінального права» («Polska godność narodowa w świetle prawa karnego») В. Кулеш стверджує, що Польща є однією з небагатьох держав у Європі, яка передбачає кримінальну відповідальність за образу нації, зокрема – публічне приниження народу або символів нації [7, с. 184].

Вказана позиція, на думку вченого, є аргументованою, оскільки сягає корінням у негативний досвід польської держави ХХ століття (окупації, знищення еліти, приниження гідності), після якого гідність нації стала фундаментальною цінністю державності, через що одним із обов'язків держави є відповідні правові гарантії того, що суспільство не буде об'єктом публічного приниження чи неправдивих звинувачень, які нівелюють національну гідність. [7, с. 182–185].

Польська правова модель демонструє, що гідність може і повинна розглядатися як базовий правовий принцип, який поєднує особисту, національну та інституційну площини. Юридичний досвід і правова практика вищевказаного змісту є концептуально важливими для України, особливо в умовах війни, в межах яких ідея національної гідності набуває безпеково-екзистенційного виміру – як основи морально-правової стійкості суспільства.

Отже, із урахуванням того, що наразі наша держава є об'єктом протиправних посягань держави-агресора, які, поряд із безпосередніми бойовими зіткненнями, реалізуються шляхом систематичного проведення інформаційних операцій, що спрямовані проти певних моральних культурних та духовних цінностей українського народу, то обґрунтованою є думка щодо необхідності дослідження феномену «національної гідності», як юридичної категорії з урахуванням теоретико-безпекових положень та практичних механізмів законодавства про національну безпеку.

Пропонується, що під національною гідністю можна розуміти сукупність життєво важливих складових національної свідомості, які визнаються, проголошуються та забезпечуються національним законодавством, відповідно до яких особа усвідомлює свою приналежність до певної національної спільноти, її традицій, історії, культури, мови тощо [4, с. 198–200].

Висновки. Таким чином, розуміння гідності на національному рівні повинне бути складовою національних інтересів та пріоритетів, оскільки в такому контексті гідність – це вже питання національної безпеки. Без людини немає суспільства, без суспільства немає держави, а без розвитку того та гідного громадянського суспільства немає гідної нації у сучасному державно-правовому сенсі.

Із урахуванням того, що людина, її гідність та безпека визначають зміст і спрямованість діяльності держави, доцільним є подальший розвиток теоретико-правових положень щодо впровадження, забезпечення та захисту національної гідності як правової категорії, так і суспільно-правового феномену, що має прямий вплив на зміцнення стійкості держави, її правопорядку та системи національних цінностей в рамках національної безпеки.

Подальші дослідження цього феномену та перспективи отриманих результатів дозволять розглядати категорію «національної гідності» як концептуальну основу для оновлення правових механізмів як на теоретичному, так і практичному рівнях у сфері національної безпеки, а також для формування аксіологічно орієнтованої державно-правової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горбулін В.П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт Букс, 2021. 243 с.
2. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща / Коротюк О.В., Лавринович О.В. Київ: ОВК, 2021. 250 с.
3. Марченко М.А. Захист гідності людини в законодавстві Європейського Союзу (конкретизація окремих прав). *ScienceRise: Juridical Science: Journal*. 2020. Вип. 1 (11). С. 11–18.
4. Марченко М.А. Формування і розвиток юридичної категорії «гідність» (порівняльно-правовий аспект): дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2023. 241 с.
5. Розумний М.М. Національна доктрина. Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2021. 264 с.
6. Fallers L. A. *The Social Anthropology of the Nation-State*. New York: Taylor & Francis Inc, 2011. 224 p.
7. Kulesza W. Polska godność narodowa w świetle prawa karnego. *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 2018. T. LXX, nr 1. S. 153–185.